

Система освіти в сучасному Ізраїлі: становлення та розвиток

В усіх країнах світу школа була і залишається основним механізмом державної політики. Державні концепції втілюються в життя саме заради школи.

Ізраїль — не виняток. Становлення і розвиток молоді та водночас стародавньої держави, безумовно, впливали на розвиток освіти. Педагогічна культура в Ізраїлі розвивалася протягом тривалого часу. Оскільки Ізраїль — країна емігрантів, кожна хвиля міграції, а їх було 6-7, несла з собою власну педагогічну культуру. Найпершими емігрантами були вихідці з Росії. Вони привезли з собою ті педагогічні структури, які мали місце в Росії за часів царату. Ці структури не прижилися в Ізраїлі, оскільки ізраїльська педагогічна наука з перших кроків свого існування була і залишається демократичною. Взаємостосунки вчителя та учнів будуються на демократичній основі. Учитель є науковим радником учнів.

За п'ятдесят один рік свого існування (1948-1999) держава проходила певні періоди у політичному, економічному, соціальному та культурному житті.

Перші тридцять років (1948-1978) основним напрямом освіти була підготовка громадян країни які зможуть обслуговувати державні потреби. Саме в цей час виховували в дітях колективну свідомість, усі зусилля спрямовувалися на формування групи, колективу.

Згодом почалися пошуки та зміни в системі ізраїльської освіти. У цей період (1978-1996) стрижнем виховної системи стає клас. Нині система освіти в Ізраїлі переходить на новий рівень, головний принцип якого — індивідуалізація навчання. Основна увага приділяється розвитку дитячої індивідуальності, враховується неповторність кожної особистості.

Система освіти в Ізраїлі завжди була різноплановою. До 1948 року освіта країни відрізнялася своїм розмаїттям напрямків, не залежних один від одного. Після 1948 року основними лініями освіти стали релігійна та світська.

На цій основі створено кілька систем освіти — гнучких та різноманітних. Ізраїльська школа не дотримується єдиної навчальної програми, а надає дітям можливість широкого вибору навчальних закладів із різних напрямків навчання. Ізраїльські вчителі висловлюють таку думку щодо вибору освітньої системи: "Немає поганої системи навчання — має бути лише гарна мета".

Для розуміння особливостей розвитку ізраїльської освіти треба, на нашу думку, уявити, що саме сприяло її формуванню.

До початку першої алії (1) 1882 року в Ерец-Ізраїль (2) існували традиційні єврейські навчальні заклади, де викладання здійснювалось на їдиш (3) та ладіно (4), а також кілька шкіл, створених філантропічними єврейськими організаціями. Вчителі викладали французькою, німецькою та англійською мовами. Єдина система світської освіти почала утворюватися головним чином зусиллями вихідців із Росії та країн Східної

Європи. Це вимагало введення викладання мовою, спільною для всіх громадян, і цією мовою міг стати тільки іврит (5) (давньоєврейська мова) — мова праотців єврейського народу. Хоча дехто вважав іврит мертвою мовою, бо вже кілька тисячоліть вона залишалася лише письмовою літературною мовою, якою писалися класичні тексти, але долаючи певні труднощі, ця мова все ж таки відродилася, завдяки зусиллям групи вчителів та громадських діячів — провідників ідеї невідривності єврейського народу від своєї землі та мови.

Піонером відродження розмовного івриту та ініціатором його впровадження в шкільну освіту став Еліезер Бен-Іегуда на початку 1880-х років (школа Альянса для дівчат в Єрусалимі). Поступово іврит проникає в інші навчальні заклади: в 1898 році в м. Рішон ле-Ціон був створений дитячий садок, в якому з дітьми розмовляли тільки мовою іврит. Цією мовою стали користуватися й у викладанні арифметики, а згодом і — Біблії, природознавства та інших предметів. У 1906 році група вихідців із Росії створили в м. Яффо першу середню школу, де викладались усі предмети на івриті. У 1909 році цей навчальний заклад було переведено в щойно заснований Тель-Авів (гімназія "Герцлія").

Введення івриту як мови викладання стикалося з великими труднощами: не було ні навчальних посібників, ні професійно підготовлених кадрів, ні усталеної термінології. Вчителі часто створювали власні терміни, що вносило різнобій у процес викладання.

Вирішальним кроком у справі уніфікації системи навчання було створення в 1903 році Об'єднання єврейських учителів, яке взяло на себе затвердження та здійснення нових програм та підручників, а також організацію підготовки та перепідготовки педагогів.

У 1913 році спалахнула "мовна війна": германська філантропічна організація Езра, яка фінансувала створений в 1912 році перший технікум у м. Хайфа, наполягала, щоб викладання в цьому закладі відбувалося німецькою мовою, однак викладачі, підтримані Об'єднанням учителів та громадською думкою, домоглися, щоб мовою навчання став іврит. З цього часу ця мова остаточно затвердилася як єдина мова навчання для всіх типів єврейських шкіл, включаючи й школи, що фінансувалися іноземними організаціями. Мова — це обличчя особистості, тому всі предмети почали викладати мовою Святого Писання — мовою іврит.

У період Британського мандата (1918-1948) керівництво єврейською системою освіти спочатку перебувало у віданні Сіоністської організації, а з 1928 року — Ваада Леумі (6), в якому в 1932 році було створено спеціальний відділ. Саме він започаткував майбутнє Міністерство освіти та культури. Відділ визначав освітню політику в країні, формував бюджет, займався адміністративними справами, надавав рекомендації з педагогічних проблем та здійснював інспектування навчальних закладів. На цей період в

країні сформувалась така система освіти: дитячий садок (від 3 до 5 років), восьмирічна (від 6 до 13 років) та середня школи (9-12 класи, від 14 до 17 років). Після закінчення складались іспити на отримання атестату зрілості. Вища ланка середньої школи могла замінюватися професійною школою, наприклад, сільсько-господарською. Ці навчальні заклади поділялись за такими напрямками: загальногуманітарні, технічні та біологічні. Навчання було платним, за винятком шкіл у кібуцах. (7). Поряд із освітніми напрямками школи поділялись на напрямки згідно з соціальною структурою ізраїльського суспільства: загальне, релігійно-національне, трудове соціалістичне, в нього останнім часом входили школи кібуців та мошавів (8), а також автономна система навчальних закладів, які контролювалися партією Агудат Ізраель, та незалежні єшиви (9) й хедери (10) найортодоксальніших релігійних груп. Кожна сім'я мала право вибрати тип навчального закладу для своїх дітей.

З часу виникнення держави Ізраїль число навчальних закладів у країні на багато разів збільшилось.

У вересні 1949 року Кнесет (11) прийняв Закон про обов'язкову восьмирічну шкільну освіту (від 6 до 13 років) та обов'язкову дошкільну освіту дітей віком п'яти років. Закон передбачав також навчання тих осіб, від 14 до 17 років включно, які з деяких причин не мали змогу одержати початкову освіту. Для них були створено вечірні школи працюючої молоді.

Поширення державного контролю на різні типи закладів було завершено прийняттям у 1953 році Закону про державну освіту, згідно з яким навчальні заклади почали поділятися на дві гілки — державні та визнані державою.

До державних навчальних закладів увійшли школи загального та кібуцного напрямків.

Релігійно-національний напрямок являв собою релігійну гілку цієї системи.

Школи Агудат Ізраель (12) надали перевагу статусові визнаних державою.

Поза компетенцією Міністерства освіти залишилися тільки школи надто ортодоксальних кіл. Однак уніфікація шкільної освіти не позбавила школи специфічних рис минулих напрямків. Так, зокрема, кібуцні школи залишилися під опікою кібуців, отримували від них ідеологічну, фінансову та адміністративну допомогу. Три кібуцні семінарії для цих шкіл готують учителів, розробляють програми та навчальні плани у співробітництві з Міністерством освіти та культури. Таким чином, було знайдено рівновагу між прагненнями окремих груп населення та загальнодержавними установками в галузі освіти.

Держава вбачала в освітній системі основний засіб інтеграції нації, подолання замкненості груп вихідців із різних країн світу.

Проблема посилювалася труднощами адаптації дітей, що прибули із східних громад до системи освіти, яка була побудована за західним зразком. Це особливо шкодило родинам з тяжким матеріальним становищем. У 1963 році комісія Правера, яка була створена для аналізу цього питання, запропонувала змінити структуру освіти.

Нова структура передбачала такі ланки: дитячий садок (від 3 до 5 років), початкова школа (6-11 років), проміжна ланка середньої школи (12-14 років), вища ланка (15-17 років). Після закінчення шестирічної початкової школи учень в 12 років переходить до середньої школи, яка складається з 2-3-річних ланок, що об'єднує дітей з різних початкових шкіл. Це сприяло

їхній інтеграції та переходу до вищої ланки тієї ж школи. Реформа школи була затверджена Кнесетом в 1968 році й існує до сьогодні в структурі ізраїльської освіти. Цього ж року був затверджений закон про обов'язкову безкоштовну освіту дітей віком від 5 до 16 років. Для тих, кому виповнилось 16 років, освіта залишається безкоштовною, але не обов'язковою.

Закон не обмежує батьків в обранні навчального закладу. Вони мають можливість віддати дитину як в державну школу, так і в приватну, однак у приватній — батьки беруть на себе оплату навчання. Крім приватних шкіл, у системі ізраїльської освіти існують і такі навчальні заклади, де навчання проводиться як за загальним програмним курсом, так і за програмами з окремих предметів, зміст яких ширше програм, передбачених Міністерством освіти. У цих школах батьки частково сплачують вартість навчання.

Питаннями початкової та середньої освіти сьогодні займається Міністерство освіти, культури та спорту. Міністр освіти затверджує різноманітні комітети, насамперед. Комітет з питань освіти. Комітет з питань державної релігійної освіти тощо. Комітети розробляють програми навчання, визначають бюджет шкіл, розв'язують питання кадрового забезпечення — призначення директорів, прийняття та звільнення інспекторів та вчителів.

Дошкільні дитячі заклади

Система дошкільної освіти в Ізраїлі має багато спільного із системою дошкільної освіти в Україні, але є й певні особливості. Так само як і в Україні, Міністерство освіти Ізраїлю здійснює загальний контроль над усіма дитячими закладами держави, в тому числі — і над приватними.

Дошкільнята відвідують дитячі установи, що фінансуються муніципалітетами, жіночими організаціями, великими підприємствами, різноманітними філантропічними громадами, релігійними та іншими організаціями тощо, а також приватними особами.

В ясельні групи дитячих садків приймають дітей від шести місяців, але таких груп порівняно небагато. Значно поширені приватні дитячі садки та групи (5-10 дітей у кожній) для дітей цього віку. Багато хто з матерів користуються послугами приватних нянь ("метапелет").

Крім цього існує кілька типів дитячих установ.

"Маон" — тип дитячих садків, які належать жіночим організаціям — ВІЦО та НААМАТ та великим підприємствам. До них приймають дітей від двох років. Перевага щодо прийому надається дітям із багатодітних родин та із сімей, де мати працює. У цих дитячих садках діти знаходяться до 16 години, отримують триразове харчування, відпочивають після обіду. В багатьох інших садках діти перебувають до 13 години.

До дитячих садків, які належать муніципалітетам та місцевим радам, приймають дітей чотирирічного віку. При наявності вільних місць беруть й трирічок. Такі дитячі садки називаються "кдам-хова" або "тром-хова".

Усі дитячі заклади, за винятком старшої групи, платні. У деяких із них батьки повністю сплачують утримання дитини, в інших — частково. В особливих випадках надається знижка платні з урахуванням матеріального становища сім'ї.

Відвідування старшої групи дитячого садка ("ган-

Ізраїльська школа

хова") в Ізраїлі є обов'язковим та безкоштовним. До цієї групи приймають дітей, яким виповнилось (або до 1 січня наступного року виповниться) п'ять років. Запис до старшої групи здійснюється у відділах освіти муніципалітетів або місцевих рад у березні — квітні, про що заздалегідь повідомляється в газетах та по радіо.

У садку такого типу діти перебувають п'ять годин — з восьмої ранку до тринадцятої. Їх доглядає вихователька ("ганенет") та її помічниця ("озерет").

Програма та методика навчання в дитячих садках розробляється Міністерством освіти у тісній співпраці з університетами. Міністерство контролює роботу дошкільних закладів, але виконання програми занять цілком залежить від вихователя, і творча ініціатива з його боку підтримується та заохочується.

Програма дитячих садків має багато спільного з програмою українських дошкільних установ. Діти займаються малюванням, ліпленням, знайомляться з єврейськими традиціями та святами, слухають розповіді, казки, в ігровій формі вивчають основні читання та математики. Два рази на тиждень проводяться заняття з ритміки та співів. Кожен день години-півтори діти проводять на свіжому повітрі, де займаються рухливими та спортивними іграми, доглядають разом з вихователькою за зеленими насадженнями. Періодично групи виїздять на екскурсії по місту, в музеї та ін. Діти активно беруть участь у спектаклях, ранках, спортивних змаганнях.

Щоп'ятниці в садочках відмічають прихід суботи — свято Шабат (13). Діти сидять навколо святково прибраного столу, запалюють свічки, слухають в переказі виховательки уривки з ТАНАХу (14), співають суботні пісні.

Дитячий садок прищеплює дитині любов до книги. У більшості дитячих садків є власна бібліотека. Раз на тиждень дитина отримує книжку, яку йому читають вдома батьки чи старші брати та сестри. Для книжок прийнято шити торбинку з матерії та надписувати чи вишивати на ній ім'я дитини.

У дитячому садку відзначаються всі свята, причому свято в ізраїльському садку — це не концерт для батьків, який підготував музичний керівник у виконанні окремих дітей, а справжні веселощі, в яких беруть участь усі — і діти, і батьки, і вихователі. Дні народження дітей також прийнято відзначати у садку. Вся родина разом із бабусями та дідусями приходить у групу, дитина отримує подарунки від батьків, друзів, і день народження перетворюється у веселе свято для всіх.

Обов'язкова група дитячого садка готує дітей до школи, прищеплює їм певні навички, привчає до порядку. Наприклад, діти знають, що, відповідаючи на запитання вихователя, вони не повинні разом кричати: той, хто хоче щось сказати, підіймає вгору вказівний палець.

Щодо харчування, то діти самі приносять сніданок — бутерброд чи булочку з фруктами, йогурт у спеціальній торбинці. Пиття їм надають у садку, але батьки повинні подбати про те, щоб у дитини була пляшка для води ("меймия").

Старша група дитячого садка працює за таким самим розкладом і за таким самим календарем, що й школи, на неї поширюються терміни усіх шкільних канікул (липень та серпень). Після цього діти йдуть до школи.

Сьогодні в Ізраїлі існує кілька типів шкіл.

У державних світських школах ("бейт-сефер мамлахті") навчається понад 70% дітей. Ці школи фінансуються Міністерством освіти та працюють згідно з програмами, розробленими та затвердженими цим Міністерством.

У державних релігійних школах ("бейт-сефер мамлахті даті") навчається близько 25% усіх дітей. Ці школи також підпорядковані Міністерству освіти, ним фінансуються та працюють за тими ж програмами, що й державні світські школи, проте тут у ширшому обсязі вивчаються релігійні предмети. День у школі починається з молитви. У початкових класах релігійних шкіл хлопчики та дівчата вчать разом, інколи — окремо, а в старших класах навчання роздільне.

В ортодоксально-релігійних школах система незалежної освіти ("хінух ацмаї") навчається 4-9% усіх дітей. Ці заклади освіти частково фінансуються Міністерством, яке здійснює певний контроль над ними, однак програми цих шкіл суттєво відрізняються від рекомендованих Міністерством: основний наголос у них припадає на релігійні предмети за рахунок загальноосвітніх. Навчання в усіх класах відбувається роздільно.

Поряд із цими типами навчальних закладів існують приватні школи, визнані Міністерством освіти. Ці школи загалом дотримуються державної програми, однак розробляють власну методику викладання, планують мережу дисциплін та програми навчання згідно з побажаннями батьків. Єдиного зразка, якого б дотримувалися ці школи, не існує: кожна має власний напрямок. Таких шкіл небагато.

Державні школи працюють за обов'язковою програмою, рекомендованою Міністерством освіти. Програма складена таким чином, що 75% її предметів можуть бути реалізовані будь-якою школою, а решта — 25% — більшою чи меншою мірою, в залежності від напрямку школи. Так, наприклад, одна школа більше годин відводить сільськогосподарській підготовці та природознавству, інша — суспільствознавству, третя — естетичному вихованню учнів.

Єврейська культура, ТАНАХ, Талмуд (15) та Мішна (16), єврейські звичаї та свята посідають значне місце в програмі як релігійних, так і світських шкіл.

Усі канікули (крім літніх) співвідносяться з єврейськими святами. Навчальний рік поділяється на півріччя або на триместри, по закінченню яких підбиваються підсумки успішності учнів. Щодо оцінки успішності, то двічі чи тричі на рік, в залежності від структури навчального року, учні отримують табель успішності.

У багатьох ізраїльських школах у молодших класах відмовились від оцінки знань за визначеними балами. Оцінювання проходить в усній формі -вчитель розповідає батькам про успішність та поведінку учня та наголошує, на які проблеми слід звернути увагу. Як правило, в початковій школі користуються такою шкалою оцінки знань: "меуле або мецуян" ("відмінно"), "тов меод" ("дуже добре"), "тов" ("добре"), "маспик" ("задовільно"), "більті маспик" ("незадовільно"); в неповній середній та середній школі — за 100-бальною системою (55 балів та вище — позитивні оцінки).

В усіх школах щороку здійснюється "річна" екс-

курсів по країні — "тіюль шнаті". В початкових класах вона буває одноденною, а в старших — дво- або триденною, з відпочинком в "польовій школі" або наметах. Діти, як правило, їдуть на екскурсію з учителями та кількома батьками.

У рамках національного виховання Міністерство освіти пропонує усім школам так звану "тему року". Кожна школа, і навіть кожна дитина школи, складає власний проєкт запропонованої теми: розробляють комп'ютерні проєкти, пишуть твори, складають вірші, малюють, створюють художні галереї, свята, концерти, ярмарки, навіть випускають свої власні справжні книжки, прилучаються до багатьох інших цікавих особистих та колективних справ. В ізраїльській школі особлива увага приділяється розвитку у дітей самостійності, відповідальності, допитливості, здатності орієнтуватися у довкіллі.

В Ізраїлі немає єдиних для всіх шкіл підручників та навчальних посібників. Викладачі та адміністрація навчального закладу самостійно вирішують, за якими підручниками будуть викладати. Так, наприклад, у школі при Єрусалимському університеті математику вивчають згідно з підручниками коледжу при Масачусетському технологічному інституті (США) англійською мовою, а в одній із державних релігійних шкіл у початкових класах навчання грамоти відбувається за авторським підручником одного з учителів.

Наприкінці року класний керівник надає списки підручників, необхідних для наступного класу. Оскільки нові підручники коштують досить дорого, в багатьох школах в кінці року або на початку навчального року влаштовуються ярмарки — діти продають старі підручники та купують ті, які потрібні будуть їм у наступному класі. Крім цього, книжкові магазини скуповують навчальну літературу та продають старі підручники, а іноді батьківський комітет або адміністрація організують оптову закупівлю підручників зі знижкою.

Початкова школа (1-6 класи)

В Ізраїлі останній рік дитячого садка та перший рік школи принципово не відрізняються один від одного. Та й другий клас є емоційно-логічним продовженням першого класу.

У світських школах заняття тривають з 8 до 12(13) години дня. В деяких школах останніми роками було запроваджено платний подовжений день (до 14 години).

У державних релігійних школах буває більше уроків через більшу кількість релігійних предметів, однак заняття проходять там до 12 години дня.

Зміст початкової освіти включає такі предмети: іврит (читання, письмо, граматики, розвиток мовлення), ТАНАХ, математика, географія, історія, природознавство, англійська мова (в деяких школах також арабська чи французька), спорт, музика, ритміка, малювання, праця (як правило, у поєднанні з основами прикладних мистецтв).

Програмою передбачено певну кількість годин на кожний предмет, але викладач має змогу вносити зміни.

В ізраїльській початковій школі не намагаються надати учням суму знань. Головне — духовно, емоційно підготувати дітей до 8-12 класів, де вчать вже серйозно. Якщо порівняти суму теоретичних знань

ізраїльського й українського учнів 5-6 класів, то ізраїльській учень програє, бо не буде знати, наприклад, математики, в такому обсязі, як український учень, але вже у восьмому класі дитина вчиться логічно мислити, емоційно сприймати світ, любити школу. В Ізраїлі всім дітям подобається навчання, тому що до восьмого класу немає ніякого тиску на дитину, немає серйозних контрольних робіт та іспитів.

У початкових класах, особливо в першому, велику увагу приділяють навчанню в ігровій формі. Крім цього, для розвитку пізнавальної активності уроки проводяться не тільки у класах школи, а й у лабораторіях, музеях, на природі.

Щодо організації дітей на уроці, то улюблена форма — групова. З першого дня існування ізраїльської культури викладання науковці та вчителі відмовилися від фронтального способу мислення, навіть від фронтальної посадки дітей у класі. Ізраїльський учитель мусить ходити. В кабінеті молодших класів столи поставлені згідно з кількістю груп класу. В класі налічується 30-35 учнів, таким чином, може бути 5-6 груп (залежно від рівня підготовки). Учні сидять таким чином, щоб кожний мав змогу бачити обличчя своїх товаришів. У цьому ізраїльські колеги вбачають основу розвитку комунікативних здібностей. Фронтальна посадка існує тільки на одному з десяти уроків, коли вчитель повинен викласти матеріал, а потім здійснюється групова робота.

У класі групи організуються так, щоб сильніші учні працювали із сильними, слабкі із слабшими, але всі працюють над однією темою. Тому ні слабкі, ні сильні учні не відчувають себе защемленими. Коли наприкінці уроку вчитель виявляє рівень засвоєних знань, то відповіді на його запитання можуть і сильні, і слабкі учні. Це і є основа демократичного виховання.

Домашніх завдань майже не буває, тому що весь матеріал встигають опрацювати на уроці. Зошити вдома вчитель не перевіряє, достатньо розбору завдань у класі. Крім зошитів, прийнято користуватися так званими "робочими листами", на яких учні виконують біжучі завдання. Іноді діти отримують індивідуальні завдання, наприклад, провести спостереження за ростом та розвитком будь-якої рослини або написати твір на визначену чи вільну тему.

Неповна середня школа (7-9 класи)

Неповна середня школа є проміжною ланкою між початковою та середньою школою, її призначення — підготовка дітей до нових форм роботи та до значно вищих вимог середньої школи. Неповна середня школа, як правило, належить Міністерству освіти.

У зв'язку з тим, що в одному і тому ж класі навчаються діти різного рівня успішності та неоднаковими здібностями, починаючи від неповної середньої школи навчання з ряду предметів навчання проводиться на різних рівнях. Для цього класи поділяють на 2-3 групи ("акбаца"). В ізраїльській школі існує система 5, 4 та 3 рівнів. Кожний учень має змогу вибрати собі той рівень навчання, який він вважає найбільш придатним для себе. Іспити з предметів згідно з обраним рівнем можна перездавати в будь-якому віці.

Під час навчання у 8 класі учні мають обрати середню школу, в якій будуть продовжувати навчання. Для цього існує така процедура. Учні проходять пси-

хотест, який полягає у виконанні низки завдань. Метою психотесту є встановлення рівня розумових здібностей, загального рівня знань із таких предметів, як іврит, англійська мова та математика. Згідно з результатами психотесту, оцінок та щоденного спілкування консультанти, що є в школі, рекомендують кожному з учнів найбільш придатний для нього тип школи та напрямок навчання. В останні роки практично всі неповні середні школи об'єднані з середніми. Однак це не означає, що після закінчення 9 класу учні мають продовжувати навчання у тій самій школі. Більш того, їм можуть відмовити в прийомі до 10 класу, якщо школу не влаштує рівень їх знань.

Середня школа (10-12 класи)

Середні школи в Ізраїлі належать не Міністерству освіти, а різноманітним громадським або приватним організаціям: муніципалітетам, організаціям професійного навчання ОРТ та АМАЛ, жіночій організації ВІЦЮ, релігійним організаціям тощо. Ізраїльська середня школа надає учням можливість вибрати напрямок навчання й цим більш повно реалізувати свої здібності.

Система середньої освіти досить гнучка та різноманітна.

Типи середніх шкіл

Академічні ("бейт-сефер іюні") — загальноосвітні школи широкого профілю.

Професійні ("бейт-сефер микцої") — школи, в яких учні разом із вивченням загальноосвітніх предметів здобувають ту чи іншу спеціальність. Як правило, це технічні, музичні та художні школи. Деякі професійні навчальні заклади мають два додаткових класи. Випускники 13 класу отримують диплом техніка, а випускники 14 — диплом молодшого інженера. До цих класів приймають не всіх бажаних, а лише тих, хто має певні здібності та необхідний рівень підготовки. Учні 13 та 14 класів отримують відстрочку від служби в армії.

Універсальні ("бейт-сефер макіф") — школи, в яких є класи, що працюють за академічною програмою, і класи, що працюють за професійними програмами.

Середні школи різних напрямків поділяються на світські та релігійні.

У релігійних середніх школах "ешива тіхоніт" — для хлопчиків та "ульпан" — для дівчат) поряд із загальною освітою учні отримують релігійне виховання.

Програми середньої школи

Програма складається з предметів, обов'язкових для всіх учнів, та додаткових, що вивчаються факультативно — за вибором. Предмети, за якими складаються іспити на атестат зрілості, визначає Міністерство освіти.

Факультативні предмети визначає директор школи за участю викладачів та консультанта з педагогічних питань, враховуються також побажання учнів.

У старших класах учні мають можливість обирати обсяг навчального матеріалу з ряду предметів. Для цього існує поняття "навчальної одиниці" ("ехідат-лімуд"), яка дорівнює тому обсягові матеріалу, який

учень може засвоїти за 100 годин або вивчаючи його на 3 уроках щотижня протягом навчального року.

Кожний предмет може вивчатися на трьох рівнях: низький рівень — 2 навчальні одиниці, середній — 3 навчальні одиниці, вищий — 5 навчальних одиниць. Для отримання атестату зрілості слід набрати певну кількість навчальних одиниць, більшість із них — з обов'язкових предметів. Решту навчальних одиниць учні можуть добирати, піднімаючи рівень вивчення будь-яких обов'язкових предметів або взявши для вивчення додаткові предмети (за вибором).

Така система дозволяє учням скласти програму занять відповідно до власних інтересів та можливостей. У складанні програми їм допомагають учителі та педагогічні консультанти.

Програма академічних середніх шкіл надає учням широку загальну освіту з можливістю вибору між гуманітарним напрямком та напрямком точних наук. Навчання завершується складанням іспитів на атестат зрілості ("теудат-багрут"), який дає право на вступ до вищих навчальних закладів.

У професійних середніх школах навчання відбувається за такими програмами:

Професійно-академічна програма ("маслуль микцої іюні"). Навчання завершується складанням іспитів на атестат зрілості. Випускники можуть продовжувати навчання у вищих навчальних закладах, продовжувати навчання у школі для отримання диплома техника або молодшого інженера, або працювати за отриманою спеціальністю.

Звичайна професійна програма ("маслуль микцої рагіль").

По закінченні 12 класів випускники можуть скласти іспити на атестат зрілості, іспити на посвідчення про закінчення професійної школи ("теудат-гмар микцоїт"), що надає право працювати за спеціальністю, а також продовжувати навчання у 13 та 14 класах професійних шкіл, які готують техніків та молодших інженерів.

Практична професійна програма ("маслуль микцої маасі").

В останній рік навчання за цією програмою значний час виділяється для практичних занять та роботи за спеціальністю на підприємствах або в установах. Професійні школи такого типу належать муніципалітетам, організаціям ОРТ та АМАЛ, системі незалежної релігійної освіти або іншим приватним чи громадським організаціям. Той, хто закінчив навчання за цією програмою, отримує свідоцтво про закінчення професійної школи ("теудат-гмар маасі").

Екзамен на атестат зрілості

В Ізраїлі існує такий порядок: якщо учень слабкий, він закінчує школу без атестата, лише отримує посвідчення слюсаря, токаря та ін.; якщо учень має середні здібності, він обирає предмети, які йому до вподоби та отримує частковий атестат. Сильний учень отримує звичайний, або повний атестат, але також згідно з диференційним підходом.

Екзамени на атестат зрілості оцінюються за 100-бальною системою. Закодовані роботи перевіряються у Міністерстві освіти. Екзаменаційну роботу перевіряють два викладачі і кожний ставить свою оцінку, після чого виводиться середній бал. Такий підхід дозволяє оцінити знання учнів максимально об'єктивно.

З деяких предметів, зокрема, з іноземної мови, існує також усний іспит, може бути усний іспит з ла-

бораторних робіт. У цьому разі виставляється загальна оцінка за усний та письмовий екзамен.

Якщо учень з будь-яких причин на склав іспити на атестат зрілості або склав успішно тільки частину з них, він отримує свідоцтво про закінчення середньої школи ("теудат-гмар"). Решту іспитів можна скласти пізніше, навіть через кілька років.

З 1994/95 навчального року правила складання іспитів на атестат зрілості частково були змінені: встановлено постійну кількість предметів, з яких складають іспити (9 — для світських шкіл та 10 — для релігійних).

Заклади освіти зобов'язані повідомити річні оцінки з екзаменаційних предметів до пасхальних канікул. Кожний рік після пасхальних канікул спеціальна комісія проводить жеребкування та вибирає предмети, з яких учні не повинні цього року складати державний іспит. З цих дисциплін замість оцінки за іспит в атестаті виставляється шкільна оцінка. Вищі навчальні заклади зобов'язані визнавати її поряд з екзаменаційним балом. Учень, який хоче поліпшити свій результат з будь-якого екзаменаційного предмета, має право перескласти іспит, навіть якщо він є вже скасованим. Деякі школи можуть замінювати частину державних іспитів внутрішкільними.

Безумовно, в межах однієї статті важко повністю проаналізувати систему єврейської освіти в сучасній державі Ізраїль. Проте, ми намагалися змалювати головні напрями розвитку освіти, певні досягнення Ізраїлю в цій галузі людської діяльності. На наш погляд, ізраїльський досвід у сфері розбудови освіти може стати корисним і в Україні. Сьогодні молода українська суверенна держава, яка є поліетнічною та полікультурною країною, докладає неабияких зусиль для відродження та розвитку не тільки української культури, а й культур етнічних спільнот, які населяють українські землі. На сучасному етапі в Україні триває розбудова системи єврейської освіти: працюють дитячі садки, єврейські денні та недільні школи, Міжнародний Соломонів Університет, створюються навчальні програми та підручники з історії, мови, традиції, літератури єврейського народу. Саме в цьому плані — у створенні системи єврейської освіти та виховання в Україні, нам надзвичайно потрібен освітянський досвід Ізраїлю.

Термінологічний словник

1. **Алія-івр.** — 1. "підймання", переселення, репатріація в Ізраїль. Згідно з традиційним уявленням, євреїв, який приїждить до Ізраїлю, немов підіймається вгору, і тому має назву "той, хто підіймається", але. Той, хто від'їждить з Ізраїлю, навпаки, сходиться донизу і називається "йоред" — "той, хто спускається". Протягом остаєнного сторіччя хвилі алії, які змінювали одна одну, спричинили повторення освоювання Ерец-Ізраель та створенню держави Ізраїль.

У синагогальному ритуалі — запрошення членів громади до прилюдного читання недільного розділу Тори в суботу та на свята.

2. **Ерец-Ізраель** (Земля Обетована, Ханаан) івр. "земля Ізраїлю". Земля Ізраїлю, яку заповідав Господь праотцю Аврааму та його нащадкам — єврейському народу (Берешит 12:7). У християнській традиції Е.-І. називають Землею Обетованою. Цей вираз у світовій культурі став символом напівміфічної щасливої країни, яка "тече молоком та медом". Християни називають Е.-І. також Святою Землею.

3. **Ідиш** — мова ашкеназів, основна мова мешканців смуги осідлості та єврейських містечок Східної Європи. Виникла ця мова близько тисячі років тому в Німеччині в гетто прирейнських міст як особливий єврейський діалект

німецької мови. Після міграції до слов'янських країн у XIV-XVI ст. разом із давньоєврейською лексикою збагачувався слов'янізмами. Ще не так давно його називали "жаргоном". Разом із цим мова ідиш розвинулась у зрілу літературну мову, яка подарувала світові таких майстрів слова, як Шолом-Алейхем, Менделє Мойхер-Сфорім, І.-Л. Перець, П.Маркіш, Д.Бергельсон, І.Башевіс Зінгер та ін.

Ашкенази — від середньовічного іврити Ашкеназ — "Германія". Це значна субетнічна група євреїв, яка виникла на початку XX століття в Німеччині та розселилася на теренах Центральної та Східної Європи, включаючи Російську імперію. Мовою А. був ідиш. В XIX-XX ст. А. мігрували до різних країн світу, а саме: до США, Аргентини, Бразилії, Канади, Австралії, Південної Африки, до багатьох країн Західної Європи, Ерец-Ізраель.

Напередодні другої світової війни А. складали бля 90% загальної кількості євреїв світу. Значна частина європейських А. загинула у роки Шоа. Нині А. складають, як і раніше, більшість євреїв країн діаспори та близько половини євреїв Ізраїлю.

4. **Ладіно** — мова сефардів. Належить до романської групи індоєвропейської мовної родини, близька до іспанської. Розвивалася мова ладіно у Східному Середземномор'ї в XVI-XV ст. на базі іспанської мови та інших романських мов Піренейського півострова, на яких розмовляли євреї-вигнанці. На лексичний склад мови впливали турецька, арабська, грецька та південнослов'янські мови. Діалект ладіно, розповсюджений у Марокко, має назву "хакітія". Під терміном Л. в науковій літературі розуміють мову перекладів ТАНАХу, а за розмовною мовою закріпилася назва "джудезмо" ("єврейський"). Нині Л. знаходиться в певній кризі — на ній розмовляє лише кілька десятків тисяч чоловік в Ізраїлі, Турції та на Балканах. Більшість нащадків, які розмовляють на Л. переходять на іврит або на офіційну мову країни проживання. На Л. видаються кілька періодичних видань в Ізраїлі та країнах діаспори.

Сефарди — івр. сфарадім "іспанці". 1. Нащадки євреїв Піренейського півострова, які знайшли притулок у різних країнах світу, переважно на землях Оттоманської імперії, Північної Африки, Італії та пізніше у Нідерландах, Англії, Америці після вигнання євреїв з Іспанії 1492 року. До недавнього часу сефарди розмовляли на ладіно. Зараз більшість сефардів репатріювалися до Ізраїлю, невелика кількість залишилася в Турції та країнах Балканського півострова (Греції, Болгарії, Македонії, Боснії та Герцеговини, Югославії та ін.).

Прийнята в сучасному Ізраїлі загальна назва для всіх євреїв, які не належать до ашкеназів. Уживання слова "сефарди" в такому значенні пояснюється широким поширенням серед євреїв східної сефардської літургії, "нусах Сфарад".

5. **Іврит** — івр. "єврейське мовлення", давньоєврейська мова, "лошн-койдеш", "лошн-кейдеш" — свята мова. Перша та основна мова євреїв, яка стала мертвою в II-III ст. та яка відродилася у XX ст. як державна мова Ізраїлю. Належить до північно-західної групи семітських мов, іврит близький до арамейської, арабської, ахмарської та деяких інших мов Близького Сходу та Ефіопії. Іврит — метамова єврейської цивілізації, яка існує понад 3000 років. Найдавніші пам'ятки мовою І. належать до X-IX ст. до н. е. На івриті написаний ТАНАХ та значна частина Талмуда. На початку нової ери іврит витискується з розмовного обігу євреїв арамейською, грецькою, персидською та іншими мовами єврейської діаспори та залишається мовою освіти, літератури, молитви, діловодства, спілкування між субетнічними групами євреїв. Під впливом мов країн проживання змінюється вимова та синтаксис іврити, формується кілька фонетичних напрямків, які встановлюють свої норми щодо вимови втрачених фонем іврити: єгипетський, сефардський, ашкеназький, йеменський, багдадський, північноафриканський, новоарамейський, персидський та ін. В новий час зусиллями Еліезера Бен-Іегуди, Менделє Мойхер-Сфоріма, Х.-Н.Бяліка та ін. створена сучасна мова іврит, яка обслуговує всі галузі життя сучасного суспільства. У середині XX ст. відбувається унікальне в історії явище — відродження іврити як розмовної мови євреїв, які повернулися до Ерец-Ізраель. За основу вимови був прийнятий сефар-

дський напрямок. На цей час кількість людей, які розмовляють на івриті наближається до п'яти мільйонів осіб.

Еліезер Бен-Ісгуда — справжнє ім'я Лейзер Перельман, 1859, Лужки, Вітебська обл., Беларусь — 1922, Єрусалим. Філолог, громадський діяч, який увійшов до історії єврейського народу як засновник розмовної мови іврит та поклав початок її відродженню. У 1881 році він переїхав до Ерец-Ісраель та почав викладати у світській єврейській школі мовою іврит; в 1884 році заснував першу у Палестині газету на івриті "Ацві" ("Газель"). Родина Б.-І. стала першою родиною переселенців, яка цілком перейшла на іврит, і в якій для дітей ця мова стала рідною. Також він є засновником "Комітету мови іврит" ("Ваад алашон аіврит"), який у 1920 році перетворився на "Академію мови іврит". При ньому іврит стає однією з трьох офіціальних мов (поряд з арабською та англійською). Головна праця життя Б.-І. — "Повний словник стародавньої та сучасної мови іврит" у 18 томах, який став відомий лише по його смерті.

6. ВААД Леумі — Національна Рада для управління справами єврейської громади.

7. Кібуц — івр. "колектив". Ізраїльське сільсько-господарське поселення з колективною формою власності не тільки на землю, а й на все майно працівників. На відміну від колгоспників, працівники кібуцу мають змогу в будь-який час забрати власну частку прибутку за весь час роботи та розташуватися на новому місці. Але щодо свободи особистості в кібуці, то вона значно обмежена. Наприклад, член кібуца не має змоги самостійно обирати роботу або навчальний заклад. Перший кібуц був створений світськими єврейськими поселенцями в 1910 році. У тридцятих роках виник також і релігійний кібуцний рух.

8. Мошав — івр. "поселення". Тип ізраїльської сільськогосподарської комуні, яка нагадує кібуц. У мошаві у спільній власності знаходяться тільки знаряддя виробництва, в деяких випадках обробляють землю спільно та нарівно поділяють прибуток та витрати. Але тільки сферою виробництва й обмежуються громадські принципи: громадяни тут володіють будинками, розпоряджаються доходами на власний розсуд.

9. Єшива — івр. "засідання". Єврейський релігійний навчальний заклад, в якому юнаки вивчають релігійну спадщину та готуються стати рабинами чи отримати іншу релігійну спеціальність.

10. Хедер — івр. "кімната". Традиційна єврейська-початкова релігійна школа для хлопчиків у Східній Європі та країнах колишнього Радянського Союзу.

11. Кнесет — івр. "збори". Вищий законодавчий орган держави-однопалатний парламент Ізраїлю, до складу якого входять 120 депутатів від різних політичних партій. Знаходиться у Єрусалимі.

12. Агудат Ісраель — релігійна політична партія в сучасній державі Ізраїль, яка має представництво в Кнесеті.

13. Шабат — івр. "субота, відпочинок". Самий святковий день у житті євреїв, пам'ять про створення світу, про вихід з Єгипту, символ союзу між Богом та народом Ізраїля. Єврейська традиція з любов'ю називає Шабат "царицею", "нареченою". Шабат — перший у світі вихідний день. Дотримання Шабата є одним з головніших обов'язків з Десяти заповітів. У суботу євреї не повинні робити такої роботи, яка стосується виробництва, створення чи трансформації будь-яких предметів. У Шабат неможна запалювати вогонь, палити, готувати їжу, вмикати електроприлади, виносити з дому будь-що, навіть ключі, їздити транспортом та верхи, витрачати або навіть тримати в руках гроші. Шабат починається в п'ятницю ввечері, адже євреї живуть за місячним календарем. Ще до домашньої трапези в синагогах читають спеціальну молитву "Зустріч Шабата". Жінки запалюють вдома не менше двох свічок, та вся родина в найкращому одязі збирається за святковим столом. Хазяїн благословляє трапезу. Батьки благословляють дітей. Ранком у синагогах проводиться головна суботня служба. Шабат закінчується після заходу сонця в суботу спеціальною церемонією завершення Шабата — "авдала".

Синагога — івр. "будинок зборів", "школа". Осередок єврейського релігійного та традиційного життя, будинок спільної молитви, ритуальної служби, навчальний та громадський центр.

14. ТАНАХ — івр. аббревіатура слів Тора (П'ятикнижжя), Невіим (Пророки), Ктувім (Писання), кінцеве К згідно з правилами івритської орфографії вимовляється як Х. Єврейська назва Святого Писання, або Біблії. Християнський Старий Заповіт Біблії включає, окрім книг ТАНАХУ, також і деякі інші неканонічні, або апокрифічні твори.

15. Талмуд — івр. "учення". Другий значний звіт священних єврейських текстів. Складається з Мішни (16) та Гемари (17) та рабинських коментарів до них більш пізнього часу. За змістом Гемари та місцем написання різних коментарів до тексту Мішни розрізняють Єрусалимський Талмуд, створений у галілейських сшивах, та Вавилонський Талмуд, написаний у сшивах Месопотамії. Створення Талмуду, вірніше, його письмова фіксація, зайняла близько тисячі років, з II ст. до н.е. до V ст. н.е. Якщо додати й рабинські коментарі, то можна вважати, що Талмуд безперервно розвивається та доповнюється й донині. Слово "Талмуд" уживається часто в розширеному значенні, як синонім єврейського вчення в цілому. В російській мові словом "Талмуд" іноді користуються з деяким іронічним відтінком для позначення надто великої та складної для розуміння книги.

16. Мішна — івр. "повторення, усне навчання". Основна частина Талмуда, збірка трактатів, які написані мовою іврит, у яких викладена так звана "Усна Тора", тобто звіт звичайного права, який, згідно з єврейською традицією, був отриманий Моше Рабейну (пророк Мойсей — перший єврейський пророк та вождь, який очолив Вихід з Єгипту; центральний образ іудаїзму) від Господа на горі Синай разом із письмовим текстом Тори". Згідно з традицією, Усна Тора протягом півтора тисячоліття передавалась усно від покоління до покоління. Її стали записувати по загибелі Єрусалимського Храму в 70 р. н.е. кілька поколінь учених, яких називають "танаями". Результатом цієї роботи стала збірка Мішни в її нинішньому, канонічному вигляді, яка була складена та відредагована на початку III ст. н.е. раббі Йегудою А-Насі. Мішна складається із шести розділів, які охоплюють усі галузі життя людини.

Тора — івр. "учення". П'ять перших книг Священного Писання (див. ТАНАХ), іноді називають "Хумаш" — івр. "п'ятириччя". Згідно з традицією, Тора, яка покладена в основу іудаїзму та містить усі основи вчення, була надана Господом Моше Рабейну (Мойсею) для народу Ізраїля на горі Синай під час Виходу з Єгипта разом із усною Торою (див. Талмуд). Тому в неіудейській традиції Тора має назву "П'ятикнижжя Мойсеево", а іудаїзм — "Мойсеевим Законом".

Єврейські назви книг Тори створені від перших слів у тексті книги, а християнські назви відображають зміст цих книг:

Єврейська назва	Переклад	Християнська назва
Берешит	На початку	Буття
Шмот	Імена	Вихід
Вайікра	Та призвав	Левіт
Бемідбар	У пустелі	Числа
Дварім	Слова	Второзаконня

У широкому розумінні Торою називають також усе вчення іудаїзму, письмове та усне, яке включає всі коментарі, які вже були створені та ті, які ще будуть створюватися.

17. Гемара — арамейська "завершення". Звіт дискусій та аналітичних коментарів до тексту Мішни, разом із Гемарою складає Талмуд. Ця частина Талмуду написана на арамейській мові (III-V ст. н.е). Розрізняють Гемару, так званого Єрусалимського Талмуду та Гемару, яка була створена в сшивах Месопотамії — Вавилонського Талмуду. Деколи словом "Гемара" позначають Талмуд у цілому або кожний із його окремих трактатів.

Наталія Бакуліна,
науковий співробітник
лабораторії методики мов
національних меншин Інституту педагогіки
АПН України